

Richard van Dülmen, *Otkriće individuuma 1500.-1800.*, Golden marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2005., 143 str.

Otkriće individuuma 1500.-1800., knjiga Richarda von Dülmena, njemačkog povjesničara, stručnjaka za europski rani novi vijek, orijentiranog na kulturne studije i historijsku antropologiju, može se izdvojiti kao jedno od najutjecajnijih među njegovim mnogobrojnim radovima, nažalost, do sada uglavnom nepoznatima u hrvatskoj kulturi, kao što je istaknuo urednik i jedan od recenzenata hrvatskog izdanja prof. dr. sc. Drago Roksandić u pogovoru *Dülmenovo "otkriće individuuma" i granice historijske znanosti* (135-139). Prijevod Sanje Lazanin s njemačkog jezika stoga omogućava hrvatskim čitateljima da se upoznaju s jednim od možda najzanimljivijih pitanja europske ranomodernе povijesti, pitanjem razvoja i oblikovanja suvremene individualne svijesti i modernog individuuma.

Suvremeno je društvo kao jedan od svojih osnovnih ciljeva postavilo ideju individualnog samoodređenja i samoostvarenja, a ta je ideja postala bitno obilježje građanskog društva još u vrijeme njegova nastanka te je utjecala na opći proces ostvarivanja vjerskih sloboda i ljudskih prava. Unatoč tome, kao i usprkos činjenici da su istraživači i teoretičari moderne prepoznali u procesu individualizacije jedno od važnih obilježja, kao i da o uvjetima nastanka modernog društva postoji relativno bogato znanje, nedostaje cjelovit prikaz i opsežnije empirijsko istraživanje otkrivanja „modernog“ individuuma u kontekstu procesa samopronalaženja i samospoznaje. Tim je važnija činjenica da je autor ove knjige u središte istraživanja stavio otkrivanje svoga Ja, njegov razvoj u društvenom procesu, kao i razvoj individualnih prostora razmišljanja i djelovanja, kao što je sam istaknuo u *Uvodu* (7-12). Kao mogući nedostatak, kojega je i sam autor svjestan, može se navesti usredotočenje istraživačke pozornosti na intelektualne elite što je, međutim, bilo uvjetovano stanjem samih povijesnih izvora.

U poglavlju *Otkrivanje individuuma u 16. stoljeću* (13-31) opisan je složen i nejednoznačan proces individualizacije kojemu granice nije moguće jasno povući i smjestiti ga u jednu epohu, renesansu, premda je u 16. stoljeću svakako imao važnu ulogu. Naime, još je srednjovjekovno kršćanstvo potaknulo jačanje ljudske individualnosti kroz učenje o osobnom spasenju, kroz činjenicu da se svaki pojedinac morao svjesno dokazati kao kršćanin, kroz instituciju braka kao zajednice jednakih i individualnih partnera, kroz davanje osobnog imena kao oznake uvažavanja svakog pojedinca, kroz kontemplativnost redovničkog života i drugo. Do radikalizacije kršćanskog individualizma došlo je tijekom reformacije, ne samo ukidanjem posredništva svećenika i sakramenata u spasenju pojedinca, u neposrednom odnosu čovjeka prema Bogu, nego i činjenicom da reformacija za svoje sljedbenike znači raskid s tradicijom, svjesno i voljno napuštanje stare Crkve. Ideje vlastite od-

govornosti, slobode savjesti, samospoznaja, samokontrola i samoanaliza postali su načelima vjerskog pokreta reformacije, a vjerski individualizam i subjektivizam imali su dalekosežne posljedice i za svjetovni život. Za razliku od reformacije koja je u svojoj usredotočenosti bila religiozna, zanimanje renesanse za čovjeka i vlastitu osobu bilo je profano, što se može vidjeti u zanimanju za biografije, u znanstvenom bavljenju čovjekom te u umjetnosti u kojoj u prvi plan dolazi portret, napose autoportret. Autor renesansno zanimanje pojedinca da se bavi samim sobom i to priopći drugima oslikava primjerima, uglavnom pripadnika intelektualne elite i obrazovanog sloja, kao što su humanist Erazmo Roterdamski, talijanski učenjak i liječnik Girolamo Cardano, Michael de Montaigne i Tereza Avilska, ali i ljudi iz običnog naroda kao što je mlinar Menocchio iz Furlanije.

Uska povezanost procesa društvene kontrole i discipliniranja s procesom samopromatiranja i samospoznaje analizirana je u poglavlju *Vjeroispovijed i kontrola* (32-50). Pojačano podvrgavanje kršćana propisanom učenju i moralu, kao i nastojanje apsolutističke države da u potpunosti pokori podanike svojoj volji i interesima zahtijevali su osobni angažman svakog pojedinca. Moćno sredstvo Katoličke crkve, kojim je utjecala na proces individualizacije, bila je tajna ispovijed kojom, međutim, nije bila samo nadzirana nego i poticana savjest vjernika, proces moralizacije i autorefleksija. Iako je u protestantizmu ukinut sakrament tajne ispovijedi i nadalje je ostalo važno uvidjeti svoj grijeh i pokajati se za njega, premda se to činilo putem „javne“, kolektivne ispovijedi. Razmišljanje o vlastitim postupcima i život prema vlastitoj savjesti bili su snažni zahtjevi protestantizma, pa iako nisu urodili specifičnom individualizacijom (osim u pokretima protestantske reformacije, engleskom puritanizmu i pijetizmu), ipak su označili očigledne strukture moderne individualnosti. U povijesti individualizacije važnu su ulogu odigrale i institucije ranomodernе države u kojima je pojedinac bio doživljavan kao subjekt. Primjer toga su novovjekovni sustav kažnjavanja i sudstva u kojem je svatko kao pojedinac bio odgovoran za svoja djela, te odgoj i škola koji u ranonovovjekovno doba, sve do kraja 18. stoljeća, nisu djelovali u smislu jačanja pojedinca nego u svrhu integracije u postojeće društvo, ali su ipak donijeli koristi ne samo društvu nego i pojedincu. Osobito se to odnosi na prosvjetiteljsku pedagogiju koja nije više nastojala samo na slamanju djetetove samovolje, nego i na razvoju njegovih vlastitih sposobnosti.

U poglavlju *Znanost o čovjeku* (51-68) može se pratiti analiza veza i odnosa između procesa individualizacije te razvoja znanosti o čovjeku, nastale iz različitih interesa koji su se tek u 18. stoljeću stopili u antropologiju sa znanstvenim aspiracijama. Okvir za otkrivanje individuuma stvorila je renesansa sa svojim okretanjem svijetu i čovjeku, ali zanimanje za čovjeka u 16. stoljeću nije bilo samo teorijsko nego i empirijsko i konkretno. Upravo tada započinje znanstveno i metodično istraživanje ljudskoga tijela, javljaju

se prva usustavljena fizionomijska opažanja pomoću kojih se može utvrditi identitet pojedinih ljudi, a sastavljaju se i opisi i analize karaktera, reagiranja i afekata ljudi u čemu se nalaze počeci znanstvene psihologije.

Autobiografija, dnevnici i privatna korespondencija kao oblici samostatiziranja prikazani su u poglavlju *Inscenacija sebe* (69-88). Ovi oblici pisanog samostatiziranja predstavljali su zapadnoeuropski i srednjoeuropski fenomen, ponajviše raširen među građanskim slojem protestantske konfesije. Ipak, među oblicima i raširenosti ovih tipova pisanog izražavanja postojale su i izražene razlike koje su bile, među ostalim, uvjetovane kako vremenom tako i kulturno-političkim okruženjem. Kroz bavljenje samim sobom, svojim podrijetlom i prošlošću, osjećajima i vlastitim doživljajima, kroz proces samorasvjetljavanja, u autora ovih pisanih radova razvijali su se samostijest i samopouzdanje kao bitne odrednice individualizacije.

Poglavlje *O procesu individualizacije* (89-104) ukazuje na dinamične procese koji su, uz očiglednu statičnost ranonovovjekovnog društva, još uvijek čvrsto utemeljenog na tradicionalnim normama, stvorili pretpostavke za individualizaciju životnih uvjeta. Taj se proces može pratiti kroz više tematskih područja: kroz preokret društvenog poretka od uzora općeg dobra prema onome osobne koristi koja se više ne vrednuje isključivo negativno; kroz promjene u shvaćanju braka koje se kreću u pravcu razvoja te institucije kao zajednice dviju individua uz uvođenje pojma bračne ljubavi te sekulariziranje bračnog prava u 18. stoljeću; kroz nastanak uže građanske obitelji u 18. stoljeću koja se općenito smatra ishodištem moderne individualnosti i u kojoj se prednost davala odgoju djece utemeljenom na individualnom razvoju i konkurenciji; kroz individualizaciju životnih stilova; te kroz nastanak ranonovovjekovnog individualizma koji je povezan s počecima svjetovnog utemeljenja države i desakralizacijom društva u 15./16. stoljeću.

Posljednje poglavlje, *Individuum i prosvjetiteljstvo* (105-120), upućuje na činjenicu da je najsnažniji poticaj razvoju modernog individuuma dalo upravo prosvjetiteljstvo kroz poticanje na samostalnost mišljenja, samoobrazovanje i samoodređenje, kroz isticanje socijalnopolitičkih zahtjeva, osobito u borbi za ljudska prava i dostojanstvo, kroz sekularizaciju društva te zahtjeve postavljene pred svakog pojedinca da aktivno sudjeluje u oblikovanju građanskog društva i svoja individualna prava uporabi u korist cjeline.

Obogaćena *Kronološkom tablicom* (121-122), bogatim *Izborom iz bibliografije* (123-128) te *Kazalom* (129-133), knjiga Richarda van Dülmena na zanimljiv i jasan način omogućava svakom čitatelju da se upozna sa složenim, višeslojnim i dugotrajnim procesom izrastanja modernog individualizma koji bitno obilježava i suvremenu europsku kulturu i društvo, predstavljajući vjerojatno jednu od njezinih najvažnijih tekovina.

Dubravka Božić Bogović

POVIJESNI ZBORNIK
godišnjak za kulturu i povijesno naslijeđe
br. 3, Osijek, 2008.

Nakladnik:

Odsjek za povijest - Filozofski fakultet Osijek

Za nakladnika:

Prof. dr. sc. Ivan Balta, predstojnik Odsjeka za povijest

Uredništvo:

Prof. dr. sc. Pavo Živković, Filozofski fakultet u Osijeku
Prof. dr. sc. Ivan Balta, Filozofski fakultet u Osijeku
Doc. dr. sc. Boško Marijan, Filozofski fakultet u Osijeku
Prof. dr. sc. Mithad Kozličić, Sveučilište u Zadru
Prof. dr. fra. Marko Karamatić, Franjevačka teologija Sarajevo
Prof. dr. sc. Azem Kožar, Filozofski fakultet u Tuzli
Prof. dr. sc. Márta Font, Bölcsészettudományi Kar Pécs
Prof. dr. sc. Marta Dobrotková, Filozofická fakulta v Trnave

Glavni i odgovorni urednik:

Prof. dr. sc. Pavo Živković

Tajnik uredništva:

Mr. sc. Zlatko Đukić

Lektor i korektor:

Prof. dr. sc. Loretana Despot

Računalna obrada i prijelom

Ivan Nećak

Prijevod sažetaka na engleski:

Denis Pavić, prof.

Tisak:

Tiskara Soldo, Vukovar

Naklada: 300 primjeraka